

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας
Διευθυντοῦ τοῦ Φιλολογικοῦ Σπουδαστηρίου

ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ,

ἡ μεγάλη μορφωτικὴ ἀγωνία τῆς ἐποχῆς μας ¹.

Πρὸ ἐννέα ἀκριβῶς ἐτῶν ² εἶχον τὴν τιμὴν ἀπὸ τὸ ἴδιον φιλόξενον βῆμα τοῦ « Παρνασσοῦ », τὸ ὁποῖόν με φιλοξενεῖ καὶ σήμερον, βαθύτατα διὰ τοῦτο εὐγνωμονοῦντα τὴν Διοίκησιν τοῦ Συλλόγου, νὰ ὁμιλήσω ἐνώπιον πυκνοτάτου ἀκροατηρίου, εἰς τόνον, ὅς τὸν εἶπω, κηρυγματικόν, διὰ τὸ ἴδιον θέμα τῆς κλασσικῆς παιδείας.

Πρόθεσίς μου τότε ἦτο νὰ ἐξωτερικεύσω μὲ ἀνάλογα φραστικὰ μέσα τὸν ἐνθουσιασμόν μᾶς ἐν τῇ γενέσει καὶ τῇ πρώτῃ τῆς ἐξορμήσει κινήσεως, ἡ ὁποία, ἐκπορευθεῖσα ἅμα τῇ λήξει τοῦ πολέμου ³ ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς ἀνθρωπιστικὴ ἀντίδρασις διὰ τῆς Ἑλληνικῆς μορφωτικῆς Ἰδέας κατὰ τῆς πολεμικῆς καὶ μεταπολεμικῆς ἀνθρωποκτονίας καὶ μισανθρωπίας, ἐξήτει καὶ ἐνταῦθα, εἰς τὴν πρωτεύουσάν, ἐπέκτασιν καὶ συνέχειαν.

Σήμερον — πρέπει νὰ ὁμολογήσω εὐθύς ἐξ ἀρχῆς —, ἐνῶ δὲν ἀπέβαλον τίποτε ἀπὸ τὴν παλαιὰν πίστιν μου, ἔχω μικροτέραν διάθεσιν πρὸς ἐνθουσιασμόν καὶ φρονηματισμόν ἐξ αἰτίας τῆς ἐννεαστοῦς ἐνδιαμέσου βιώσεως τοῦ προβλήματος αὐτοῦ μέσα εἰς τὸ ἀνθρώπινον καὶ πνευματικόν του πλαίσιον. Ἄλλως τε αἱ τραχύτητες τῆς πραγματικότητος δὲν λεαίνονται καὶ δὲν δαμάζονται μόνον μὲ τὴν ἀγνόητα τῶν προθέσεων καὶ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς τῶν ἐξορμήσεων. Τὸ δὲ πρόβλημα τῆς κλασσικῆς ἀνθρωπιστικῆς παιδείας, ὡς ἐν ἀπὸ τὰ μεγάλα ἀνθρώπινα προβλήματα, πλαισιώνεται σήμερον ἀπὸ μίαν παγκόσμιον

1. Διάλεξις γενομένη τῇ 22^α Νοεμβρίου 1956 εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ « Παρνασσοῦ » ἐν Ἀθήναις. Περίληψις αὐτῆς ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ « Βῆμα » τῆς 23^{ης} Νοεμβρίου 1956.

2. Τῇ 2^α Ἰανουαρίου 1948.

3. Τὸν Νοέμβριον καὶ Δεκέμβριον 1945. Βλ. Κωνστ. Ι. Βουρβέρη, Μόρφωσις καὶ Ἀνθρωπισμός, Βόλος, 1946. Εἰς τὸ βιβλίον αὐτό, ἐξαντληθὲν πρὸ πολ-
λοῦ, περιέχονται αἱ τέσσαρες πανεπιστημιακαὶ ἀνθρωπιστικαὶ διαλέξεις τῶν μηνῶν
Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου 1945 ἐν Θεσσαλονίκῃ.

ατιμόσφαιραν αμφιβολίας, αγωνίας και φόβου, την οποίαν εκτρέφει ἡ νέα πολεμικὴ ὑστερία τῆς ἐποχῆς μας. Ἐντεῦθεν δὲ δικαιολογεῖται ὄχι μόνον ὁ τίτλος τοῦ θέματος τῆς ἀποψινῆς ὁμιλίας μου, ὅπως διευτυπώθη, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐξετάσεώς του.

Οἱ καιροὶ ἐπιβάλλουν, νομίζω, μίαν ρεαλιστικῶς σταθερὰν ἀπολογητικὴν καὶ διαλεκτικὴν στάσιν εἰς τὸ βασικὸν τοῦτο θέμα τῆς ἐπιστημονικῆς πίστεως καὶ πνευματικῆς ὑποστάσεως ὄλων τῶν θεραπόντων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιογνωσίας. Ἡ στάσις αὕτη πρέπει κατὰ τὴν γνώμην μου νὰ ὑποκαταστήσῃ ὄχι μόνον τὸν πτερωτὸν ἐνθουσιασμόν, ἀλλὰ καὶ τὴν μοιρολατρίαν τῆς ἀκρίτου, ἀναπολογήτου καὶ τυφλῆς ἐμμονῆς εἰς τὴν παραδεδομένην πίστιν περὶ τῆς ἀξίας τῶν κλασσικῶν σπουδῶν.

Ἄκριτος καὶ μὴ δυναμένη λόγον δοῦναι ἐμμονὴ εἰς ὅ,τι εὐρήκαμεν καὶ ἔχομεν καὶ συνεχίζομεν εἶναι γέννημα πνευματικῆς ἀκηρίας ἢ ἀδυναμίας πρὸς ἀδιάλειπτον ἀνανέωσιν, στερέωσιν καὶ καταξίωσιν τῆς πίστεώς μας. Εἴμεθα ὑπὲρ τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ ὑπὲρ συνειδητῆς καὶ δημιουργικῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία, πρὸς τοῖς ἄλλοις, νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν νὰ στηρίξῃ ἑαυτὴν καὶ νὰ ἀμύνεται μὲ τὰ ἐλεύθερα μέσα τοῦ Λόγου καὶ νὰ συζητῇ μὲ τοὺς ἀρνητάς της. Ἡμεῖς δὲ τοὺς ἀρνητάς δὲν τοὺς βλέπομεν ὡς ἐχθρούς. Τοὺς θεωροῦμεν ὡς καλῆς πίστεως πνευματικούς ἀντιπάλους.

* * *

Εἰσέρχομαι εἰς τὸ θέμα μου. Καὶ πρῶτον: Τί εἶναι κλασσικὴ παιδεία;

Μὲ τὸν εἰδικὸν ὅρον « κλασσικὴ παιδεία » ἐκφράζομεν τὴν παιδείαν καὶ τὴν μόρφωσιν¹ τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, ποὺ μεταδίδουν καὶ χαρίζουν τὰ κλασσικὰ² ἔργα τοῦ Λόγου καὶ τῆς Τέχνης τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, μέσω τῶν εἰς τὰ ἔργα αὐτὰ ἐνσαρκωμένων διαρκoὺς κύρους μορφωτικῶν ἀξιών, πνευματικῶν, ἠθικῶν, αἰσθητικῶν.

Ἀναλυτικώτερον, τὸ περιεχόμενον τῆς κλασσικῆς παιδείας συγκροτοῦν τρία πράγματα:

Πρῶτον: ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἡ ὁποία κάμνει προσιτὰ εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν μόρφωσιν τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Ρωμαϊκὰ ἔργα.

1. Περὶ τῆς μορφωτικῆς, ἀνθρωποπλαστικῆς δυνάμεως τῶν ἔργων τοῦ Κλασσικοῦ Λόγου βλ. Κωνστ. Ι. Βουρβέρη, Μόρφωσις καὶ Ἀνθρωπισμός, 1946. Τοῦ αὐτοῦ, Ἀρθρον « Ἑλληνικὸς Ἀνθρωπισμός » ἐν τῷ Ἐγκυκλ. Λεξικῷ τοῦ « Ἡλίου », τόμος « Ἑλλάς ». Ὡσαύτως τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Κλασσικὴ Φιλολογία ὡς πνευματικὴ ἐπιστήμη, Ἀθῆναι, 1952.

2. Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Κλασσικοῦ βλ. τὸ ἄρθρον ἡμῶν « Κλασσικός » ἐν τῷ Ἐγκυκλ. Λεξ. τοῦ « Ἡλίου ».

Δεύτερον : ἡ διδασκαλία τῶν δύο κλασσικῶν γλωσσῶν καὶ τῶν σχετικῶν μὲ τὴν Κλασσικὴν Ἀρχαιότητα ἐπιστημῶν καὶ μαθημάτων εἰς τὰ ἀνώτατα καὶ τὰ μέσα πνευματικὰ ἰδρύματα. Καὶ

Τρίτον, ὅπερ καὶ μᾶς ἐνδιαφέρει εἰδικώτερον :

ἡ μορφωτικὴ ἀξιοποίησις ἢ παιδευτικὴ κάρπωσις τῶν κλασσικῶν ἔργων τοῦ Λόγου καὶ τῆς Τέχνης, ἀξιοποίησις γινομένη εἴτε ἐντὸς τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων εἴτε ἐκτὸς αὐτῶν, διὰ τοῦ προφορικοῦ καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου, ὡς εὐρύτατον λαομορφωτικὸν φαινόμενον τῆς ζωῆς.

Συνοψίζω : ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, διδασκαλία καὶ μορφωτικὴ ἀξιοποίησις τῶν Κλασσικῶν συγκροτοῦν τὴν κλασσικὴν παιδείαν.

Τὰ τρία αὐτὰ συστατικὰ τῆς κλασσικῆς παιδείας εἶναι ἀλληλένδετα καὶ δὲν ἡμποροῦν νὰ χωρισθοῦν ἀπ' ἀλλήλων· διότι οὔτε πανεπιστημιακὴ ἢ σχολικὴ διδασκαλία τῶν Κλασσικῶν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ χωρὶς ἐπιστημονικὴν ἀρχαιογνωστικὴν ἔρευναν, φιλολογικὴν ἢ ἀρχαιολογικὴν ἢ ἱστορικὴν, ἢ ὅποια τῆς ἐξασφαλίζει ὑπευθύνως τὸ περιεχόμενόν της, οὔτε μορφωτικὴ ἀξιοποίησις ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ χωρὶς ἑκαθαρισμένον καὶ συνειδητὸν μορφωτικὸν ὕλικόν. Ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως, δύσκολον εἶναι νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ ζήσῃ ἀρχαιογνωστικὴ ἐπιστήμη, εἴτε ὡς ἔρευνα εἴτε ὡς διδασκαλία, μέσα εἰς ἀκατάλληλον ἢ ἀδιάφορον ἢ καὶ ἐχθρικὸν πνευματικὸν κλίμα, χωρὶς ζωντανὴν παράδοσιν καὶ θαλπωρὴν φιλικῆς ἀτμοσφαιράς πρὸς τὸν Κλασσικὸν κόσμον.

Ἐπομένως τὸ πρόβλημα τῆς κλασσικῆς παιδείας ἔχει μὲν τρεῖς ἐπὶ μέρους πλευράς, τὴν ἐπιστημονικὴν, τὴν διδακτικὴν καὶ τὴν λαομορφωτικὴν, ἀποτελεῖ ὅμως μίαν ἐνότητα, ἐνιαῖον πρόβλημα τῆς ἐθνικοπνευματικῆς ζωῆς καὶ ὡς τοιοῦτο πρέπει νὰ τὸ ἀντιμετωπίζωμεν εἴτε φίλοι τῆς κλασσικῆς παιδείας εἴμεθα εἴτε ἀρνηταί της.

Πρὸς τούτοις τὸ πρόβλημα αὐτὸ δὲν εἶναι μόνον Ἑλληνικόν, ἀλλὰ πανευρωπαϊκόν, σχεδὸν παγκόσμιον, διότι σχεδὸν παγκόσμιος εἶναι καὶ ἡ ἔκτασις τῶν κλασσικῶν σπουδῶν καὶ οἰκουμενικὴ εἶναι ἡ μορφωτικὴ ἀγωνία τῆς ἐποχῆς μας. Διὰ τοὺς ἄλλους λαοὺς ἡ κλασσικὴ παιδεία εἶναι φύσεως ὑπερεθνικῆς μόνον· διότι αἱ κλασσικαί, δηλαδὴ αἱ ἑλληνορωμαϊκαί, ἀξίαι ἀποτελοῦν τὸ κοινὸν θεμέλιον τοῦ πολιτισμοῦ των καὶ ἕνα εἶδος ὑπερεθνικοῦ ἐνωτικοῦ γνωρίσματος τοῦ ἱστορικοῦ βίου των. Δι' ἡμᾶς ὁμως τοὺς νεωτέρους Ἑλληνας ἡ μόρφωσις διὰ τῶν Ἀρχαίων Κλασσικῶν, καὶ δὴ καὶ τῶν Ἑλλήνων, τῶν προγόνων μας, εἶναι τὸ συναμφοτέρον : καὶ ὑπερεθνικὴ καὶ ἐθνικὴ παιδεία. Ὑπερεθνικὴ μὲν, ἐφόσον ἀνήκομεν καὶ ἡμεῖς μετὰ τῶν ἄλλων λαῶν εἰς τὸν ἴδιον ἑλληνοκεντρικὸν ἢ ἑλληνογενὴ κύκλον πολιτισμοῦ, ἐθνικὴ δέ, διότι οἱ θεμελιῶται τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ Ἀρχαῖοι Ἑλληνες εἶναι φυλετικοί μας πρόγονοι. Αὕτη δὲ ἡ ἰδιαίτερα ἐθνικὴ μορφή τοῦ προβλήματος τῆς κλασσικῆς παιδείας εἰς τὸν τόπον μας ἐπιβάλλει καὶ ἀνάλογον διαφοροποίησιν τῆς λύσεώς του ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

*
* *

Είναι εκτός αμφιβολίας, ότι ἡ κλασσικὴ παιδεία, ἡ ὁποία ἐπὶ αἰῶνες ἀπετέλεσε παιδευτικὴν παράδοσιν ὅλης σχεδὸν τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν ἀπ' αὐτῆς πολιτιστικῶς ἐξαρτηθεισῶν χωρῶν, σήμερον, μετὰ τὴν πρώτην μεταπολεμικὴν ἀναγέννησίν της ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πεδίου, φυσικὸν ἄλλως τε ἐπακολούθημα τῆς ἐκ τοῦ πολέμου ἀδρανείας, διέρχεται κάποιαν κρίσιν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἀκριβέστερον, γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημά της γίνεται μία πάλη καὶ διαμάχη μεταξὺ φίλων καὶ ἀρνητῶν της.

Ὅχι μόνον κύκλοι ἐπιστημονικοὶ καὶ ἐκπαιδευτικοί, μεταρρυθμίσται καὶ μὴ, συζητοῦν τὸ θέμα αὐτὸ σήμερον, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικοὶ κύκλοι ποικίλων ροπῶν, εἴτε γόνιμοι φορεῖς τοῦ ἀγνοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ ἐνωτικοῦ ἰδεώδους, εἴτε ἀρνηταί, νοσταλγοῦντες τὴν ἀναβίωσιν τῆς ἱστορικῶς ξεπερασμένης διαμάχης μεταξὺ Ἑλληνισμοῦ (τοῦ τότε λεγομένου Ἑθνισμοῦ) καὶ Χριστιανισμοῦ, εἴτε νεοκαθινισταί, μαθητεύσαντες εἰς τὴν σχολὴν τοῦ γνωστοῦ Καρόλου Barth, πρὸ πάντων δὲ τὸ συζητοῦν πολιτειολόγοι, κοινωνιολόγοι καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες, λαμβάνοντες ποικίλην στάσιν ἔναντι τοῦ προβλήματος, ἀνάλογον πρὸς τὴν κοσμοθεωρίαν των.

Οὕτω καὶ τῶν ἀρνητῶν αἱ ἀποχρώσεις εἶναι ποικίλαι: Ἄλλοι, οἱ ἀκρότεροι ἐκ τῶν ἀρνητῶν, στρέφονται κατὰ τῆς κλασσικῆς ἀρχαιογνωσίας καὶ φιλολογίας ὥς ἐπιστήμης σχεδὸν περιττῆς καὶ ἀχρήστου, ἐστραμμένης μόνον πρὸς τὸ παρελθόν, ἐνῶ σφύζει ἐμπρὸς μας «σπαρταριστὸν» τὸ παρὸν μὲ τὰ ἀμείλικτα προβλήματα του. Αὐτοὶ ἀντιτάσσουν τὴν ζωντανὴν γνῶσιν τοῦ παρόντος, τὴν «Gegenwartskunde», τὴν παροντολογία, εἰς τὴν νεκρὰν καὶ ἀχρηστον, ὅπως λέγουν, κλασσικὴν παρελθοντολογία.

Ἄλλοι ἀρνηταί τῆς κλασσικῆς παιδείας περιορίζουν τὴν δυσμένειάν των μόνον εἰς τὴν σχολικὴν κλασσικὴν ἐκπαίδευσιν, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν κλασσικῶν σπουδῶν εἰς τὰς Φιλοσοφικὰς Σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων, τὰς ὁποίας δὲν θεωροῦν ἀχρήστους. Κέρδος καὶ τοῦτο! Αὐτοὶ ἀποτελοῦν μωσαϊκὸν αἰτημάτων: Οἱ μὲν ζητοῦν περιορισμὸν τῶν κλασσικῶν γυμνασίων καὶ ἀντικατάστασιν αὐτῶν ἢ διὰ σχολείων μέσης παιδείας ἄλλου τύπου (λ.χ. φυσικομαθηματικῶν γυμνασίων ἢ νεογλωσσικῶν γυμνασίων ἢ καλλιτεχνικῆς κατευθύνσεως γυμνασίων) ἢ διὰ μέσων ἐπαγγελματικῶν σχολείων. Οἱ ἕξ αὐτῶν ἀκρότεροι, οἱ ἀπόλυτοι, ζητοῦν τελείαν κατάργησιν τῶν γυμνασίων τοῦ γνωστοῦ ἀμιγοῦς τύπου. Ἀμιγοῦς δὲ τύπου γυμνάσια εἶναι τὰ ἔχοντα τὸ κέντρον τοῦ βάρους εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου ἀνάγνωσιν. Ἄλλοι πάλιν θέλουν προαιρετικὴν τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν εἰς τὰ μέσα σχολεῖα ἢ προτείνουν τὴν ἀπὸ μεταφράσεων ἀνάγνωσιν τῶν Κλασσικῶν ἀντὶ

τῆς ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου ἀναγνώσεως εἰς τὴν κατωτέραν βαθμίδα τῶν μέσων σχολείων, ἢ περιορίζουν εἰς ὀλίγας ὥρας τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Κλασσικῶν πρωτοτύπων, συμπληρουμένην δι' ἀφθόνου χρήσεως μεταφράσεων.

Καὶ ἀπὸ ὠφελιμιστὰς καὶ φίλους τῆς πρακτικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ἐκπαίδευσεως ἐκτοξεύονται μύθοι ἀναθέματος κατὰ τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων, τὰ ὁποῖα, λέγουν, δημιουργοῦν κοινωνικὰ παρασιτικὰ στοιχεῖα καὶ προλεταρίους τοῦ πνεύματος.

* *

Μία διαλεκτικὴ ἀντιμέτρησις μὲ μίαν ἐκάστην ἐκ τῶν ἀντικλασσικῶν αὐτῶν ροπῶν καὶ ἀποχωρήσεων θὰ ὑπερέβαινε τὰ χρονικὰ ὅρια μιᾶς διαλέξεως. Ἄλλ' οὐτε εἶναι καὶ ἀπαραίτητος. Διότι εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν τὸ θέμα εἶναι ἓνα, διότι ἓνας εἶναι καὶ ὁ Ἄνθρωπος, περὶ τὸν ὁποῖον δίδεται ἡ πνευματικὴ μάχη τῆς μορφώσεως.

Καὶ ὅλοι αὐτοί, φίλοι καὶ ἀρνηταί, παρὰ τὴν διαφοροποίησίν των εἰς τὰς λεπτομερείας, δύνανται νὰ καταταχθοῦν εἰς δύο γενικὰ κατηγορίας καὶ δύο τύπους ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι διακρίνονται ἀλλήλων ἀπὸ τὴν διάφορον ἐκάστου στάσιν ἔναντι τοῦ κόσμου καὶ διάφορον ἐκάστου δραστηριότητα ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος εἶναι οἱ λεγόμενοι « προοδευτικοί », οἱ φίλοι τῆς προόδου καὶ τῆς ἀλλαγῆς καὶ παντὸς ὅ,τι εἶναι νέον: νέα λογοτεχνία, νέα γλῶσσαι, νέα μουσικὴ, νέα ζωγραφικὴ καὶ τέχνη, νεώτατα φυσικὰ πρόδοι, ἀτομικὴ καὶ πυρηνικὴ φυσικὴ, ὕλικὸς πολιτισμὸς τῆς μόδας, νέα τεχνικὴ.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὑπάρχουν οἱ τοῦ ἀντιθέτου τύπου ἄνθρωποι. Αὐτῶν γνώρισμα εἶναι ἡ ἀναπόλησις τοῦ γενομένου, τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ παρελθόντος, καὶ μὲ αὐτὰ ἔννοοῦν ἓνα Μότσαρτ, ἓνα Μιχαὴλ Ἀγγελον, τὸν Βεργίλιον, τὸν Ὅμηρον, τὸν Πλάτωνα, τὴν Κλασσικὴν Ἀρχαιότητα¹.

Φαίνεται, ὅτι καὶ οἱ δύο αὐτοὶ τύποι στάσεως ἔναντι τοῦ κόσμου στήριζονται εἰς ἐμφύτους ἀνθρωπίνους καταβολάς, καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ βίωμα, ὅτι τὸ ἐκάστοτε παρὸν εἶναι ἓνα διαρκῶς μετατοπιζόμενον ὄριον μεταξὺ παρελθόντος καὶ μέλλοντος.

Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀνθρωπίνων τύπων ὑπάρχει συνεχὴς διαμάχη.

Οἱ βλέποντες πρὸς τὰ ὀπίσω ἀποδίδουν εἰς τοὺς « προοδευτικούς » τὴν εὐθύνην διὰ τὴν παροῦσαν ὑστερίαν, ἡ ὁποία μαστίζει ὅλον τὸν κόσμον. Καὶ οἱ « προοδευτικοί » πάλιν τοὺς ἀντιλέγουν: Σεῖς εἰσθε οἱ « αἰώνως χθесиноί »,

1. Βλ. Fr. Dirlmeier, Die Stellung der Klassischen Philologie in der Gegenwart (ἐν τῷ ἔργῳ « Aus dem Bildungsgut der Antike »), Basischer Schulverlag, München, 1956.

οί φυγάδες ἀπὸ τοῦ παρόντος πρὸς τὸ παρελθόν. Μόνον ὅμως τύποι νοσηροὶ ἀδυνατοῦν νὰ ἀνεχθοῦν τὸν πλήρη ρυθμὸν τῆς συγχρόνου ζωῆς.

Εἰς αὐτοὺς τοὺς « αἰωνίως χθισινούς », κατὰ τὸ λέγειν τῶν συγχρονισμένων, ἀνῆκοιεν καὶ ἡμεῖς οἱ φορεῖς τῆς κλασσικῆς παιδείας, οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι καὶ οἱ ἄλλοι ὁμοτέχνοί μας θεράποντες τῆς ἀρχαιογνωσίας. Κυρίως ὑπ' ὅσιν μας ἐκ τούτων ἔχομεν τοὺς συναδέλφους φιλόλογους. Καὶ μαζί των καὶ μὲ τὴν ἄδειάν των, ὡς φορεὺς τῆς ἀπολογητικῆς φωνῆς των, θὰ ἤθελα νὰ ἀρχίσω ἓνα διάλογον μὲ τοὺς ἀντιπάλους καὶ ἀρνητάς μας, ἀκριβῶς ἀπ' αὐτὸ τὸ βασικὸν ζήτημα τοῦ ἰδικοῦ μας Χθὲς καὶ τοῦ ἰδικοῦ των Σήμερον.

Ἐπιβάλλεται δὲ νὰ ἀρχίσῃ ἀπ' αὐτὸ τὸ σημεῖον ὁ διάλογος, διότι εἰδήσεις ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον λέγουν, ὅτι εἰς τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης κάποιον συναίσθημα κατωτερότητος καὶ μειονεξίας, ἄγνωστον ἐδῶ εἰς ἡμᾶς, ἤρχισε νὰ βαρύνῃ καὶ νὰ πιέζῃ τὴν ψυχὴν μερικῶν κλασσικῶν φιλόλογων γυμνασιακῶν καθηγητῶν τῆς Εὐρώπης ἀπέναντι τῶν ἄλλων εἰς τὰ γυμνάσια συναδέλφων των, ἰδίως τῶν διδασκόντων τὰ οὕτω λεγόμενα ἢ θεωρούμενα περισσότερον συγχρονισμένα μαθήματα, ὡς λ.χ. εἶναι τὰ φυσικά, τὰ μαθηματικά, αἱ νέαι γλῶσσαι, ἡ νέα τέχνη. Οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι εἶναι οἱ « Altphilologen » τῶν Γερμανῶν, οἱ παλαιοφιλόλογοι, οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὸ παρελθόν, ἔνδοξον μὲν καὶ σπουδαῖον, ἀλλὰ πάντως παρελθόν. Δὲν εἶναι ἄνθρωποι τοῦ παρόντος, εἶναι ξεπερασμένοι· τοιοῦτόν τι τοὺς ψιθυρίζει ἡ ἐνδόμυχος μειονεξία των. Ὑπάρχει λοιπὸν ὥσως φόβος, μήπως εὗρεθοῦν καὶ μεταξὺ τῶν φιλόλογων ὀλιγόπιστοι καὶ ὀλιγόψυχοι, οἱ ὅποιοι νὰ συνθηκολογήσουν εἰς ἓνα παρόμοιον ὑποβιβασμὸν τῆς ἡγετικῆς ἀποστολῆς των εἰς τὴν ἐθνικὴν κοινωνίαν.

Συνίσταται δὲ ἡ ἡγετικὴ κοινωνικὴ ἀποστολὴ τῶν γυμνασιακῶν συναδέλφων εἰς τὸ ὅτι, ἂν καὶ ἀντιμετωπίζουν ὕλικας καὶ οἰκονομικὰς ἀντιξοότητας — ἃς μὴ τὸ κρύπτωμεν —, εἶναι οἱ κυρίως ὑπεύθυνοι πλάσσει τῶν μελόντων κοινωνικῶν ἡγετῶν διὰ τοῦ πολυτιμοτέρου μορφωτικοῦ ὕλικου, ὅπερ ἐδημιούργησε ποτὲ τὸ Ἀνθρῶπινον Πνεῦμα, ἀσκοῦν δὲ τὴν παιδαγωγικὴν αὐτὴν λειτουργίαν των εἰς κοινωνικὴν περιοχὴν πολλὴ εὐρύτεραν τῆς τῶν πανεπιστημιακῶν φιλόλογων. Ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν δὲ τοῦ ἀνθρωποπλαστικοῦ τούτου ἔργου τῶν συναδέλφων τῆς μέσης παιδείας κυρίως ἐξαρτᾶται καὶ ἡ τύχη τῶν κλασσικῶν σπουδῶν. Ἴδου δὲ διατί¹: Κάθε χρόνον ἀποφοιτοῦν ἀπὸ τὰ γυμνάσια χιλιάδες νέων. Ἀναλόγως τῶν ἐντυπώσεων, τὰς ὁποίας ἀποκομίζει ἕκαστος νέος ἀπὸ τὴν γυμνασιακὴν κλασσικὴν του μόρφωσιν καὶ ἰδίως τῶν δύο τελευταίων γυμνασιακῶν ἐτῶν, κανονίζει κατὰ κύριον λόγον καὶ τὴν στά-

1. Bl. W. W. Sch ad e w a l d t, Gedanken zu Ziel und Gestaltung des Unterrichts in den alten Sprachen auf der Oberstufe d. Gymnasien (ἐν τῷ περιοδ. « Gymnasium », τόμ. 63, τευχ. 3 - 4, 1956).

σιν, πού θά τηρήση εἰς τὸ μέλλον ἀπέναντι τοῦ προβλήματος τῆς κλασσικῆς παιδείας. Εἰς τὴν ψυχὴν κάθε νέου τελειοφοῦτου γυμνασίου δρθοῦται συχνὰ τὸ ἀποφασιστικῆς σημασίας δῆλημα: Μοῦ ἀφῆκε μέσα μου ἴχνη βαθεῖα ἡ γυμνασιακὴ κλασσικὴ παιδεία, καθώρισεν ἔν τινι μέτρῳ τὴν μετασχολικὴν πορείαν μου καὶ τοποθέτησίν μου εἰς τὴν ζωὴν, ἥ ἦτο μίᾳ ἄνωθεν ἐπιβεβλημένη ὑποχρέωσις πρὸς λῆψιν τοῦ γυμνασιακοῦ πτυχίου μου, πού χρειάζεται διὰ τὰς περαιτέρω σπουδάς; Αἱ ἀπαντήσεις εἰς αὐτὸ τὸ δῆλημα εἶναι οἷονεὶ τὸ κοινωνικὸν δημοψήφισμα, τὸ μέλλον νὰ κρίνῃ σημαντικῶς τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ Κλασικισμοῦ εἰς τὸν Κόσμον. Εἶχα καὶ ἐγὼ τὴν εὐτυχίαν νὰ ἀσκήσω ἐπὶ δεκαπενταετίαν καὶ πλέον τὸ ἔργον τοῦ γυμνασιακοῦ φιλολόγου καθηγητοῦ καὶ αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ζητήσω, πρῶτος ἐγώ, εὐθύνας ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μου διὰ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ διδακτικοῦ καὶ ἀνθρωπιστικοῦ ἔργου μου.

Σκοπὸς τοῦ αὐτοελέγχου μας τούτου δὲν εἶναι νὰ ἀποσπάσῃ ἐν κατηγορηματικὸν «ναὶ» ἢ ἐν ἀπόλυτον «ὄχι» εἰς τὰ τεθέντα ἐρωτήματα, ἀλλὰ νὰ πείσῃ τοὺς ἀντιφρονοῦντας, ὅτι τὸν κριτικὸν διάλογον ἠρξίσαμεν ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μας.

Πρὶν ὅμως προχωρήσω εἰς τὸν διάλογον μὲ τοὺς ἀντιθέτους, θὰ ἐπεθύμουν νὰ ὑπενθυμίσω καὶ ἐν ἄλλο πρᾶγμα εἰς τοὺς ὁμοτέχνους μας, τὸ ὁποῖον σταθεροποιεῖ πολὺ τὴν θέσιν μας εἰς τὰς μορφωτικὰς ἐπάλξεις μας:

Ἡμεῖς οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι, ἡμεῖς οἱ «φιλόλογοι τοῦ χθές», εἴμεθα κατὰ τοῦτο προνομιούχοι ἀπὸ τοὺς ἄλλους φιλολόγους τῶν νέων ἐθνικῶν φιλολογιῶν, δηλαδὴ τοὺς εἰδικοὺς νεοελληνιστάς, τοὺς γαλλιστάς, τοὺς ἰταλιστάς, τοὺς γερμανιστάς κλπ., τοὺς «φιλολόγους τοῦ Σήμερον», ὅτι ἔχομεν μίαν διεθνή ἀλληλεγγύην καὶ ἀμοιβαιότητα, τὴν ὁποίαν δὲν ἔχουν οἱ ἄλλοι συμφιλόλογοι. Ἰδοὺ δὲ διατί:

Διὰ τοὺς κλασσικοὺς φιλολόγους, ὧς ἐπιστήμονας, δὲν ὑπάρχουν ἐθνικὰ ἢ ἄλλου εἶδους παραπετάσματα, διότι τοιοῦτοι φιλόλογοι, ὁμότεχνοί μας, αἰωνίως χθεσινοὶ ὅπως ἡμεῖς, ὑπάρχουν ἐξ ἴσου καὶ ἐδῶ καὶ εἰς τὸ Παρίσι, εἰς τὸ Βερολῖνον καὶ εἰς τὴν Μόσχαν, εἰς τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Πράγαν, εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ τὴν Σόφιαν, εἰς τὴν Ρώμην καὶ τὰ Σκόπια, ὅπου καὶ ἐκδίδεται μάλιστα καὶ τὸ περιοδικὸν «Ζωντανὴ Ἀρχαιοτής», εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὰς Ἰνδίας, τὸ Ἰσραήλ, τὴν Ἀμερικὴν, τὴν Ἰαπωνίαν. Φυσικὰ περισσότεροι εἶναι εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὅλοι αὐτοὶ εἶναι ἐρευνῆται τοῦ ἰδίου κόσμου, τοῦ Κόσμου τῶν Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, καὶ εἶναι, ἐξ ἴσου ὅλοι, συνειδητοὶ πιστοὶ, ὑποφῆται καὶ χρησιμοῦνται τῶν Ἰδεῶν καὶ τῶν Ἀξιῶν του. Δὲν ἔχει σημασίαν τὸ ὅτι καὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὑπὸ τὴν κοσμοθεωρητικὴν των ἀπόχρωσιν, γίνεται κάποια πολιτικὴ ἐκμετάλλευσις ἢ σκόπιμος ἐρμηνεία τῶν ἀρχαίων γεγονότων.

Οὕτω λ.χ. οἱ Βαλκάνιοι γείτονές μας φιλόλογοι, ἀφορμώμενοι ἐκ τοῦ

ὅτι ἡ Ἑλλὰς γεωγραφικῶς ἀνήκει εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον, ὁμιλοῦν περὶ τοῦ μεγάλου βαλκανικοῦ ποιητοῦ Σοφοκλέους¹. Καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς Ἰδέας τῆς Ἑλευθερίας καὶ τῆς Δημοκρατίας ἀπὸ τοὺς Δυτικούς, ἡ ὁποία Ἰδέα τῆς Ἑλευθερίας συμπτύσσεται μὲν ὑπ' αὐτῶν προκειμένου περὶ Κύπρου, διαπτύσσεται δὲ προκειμένου περὶ ὁλοκληρωτισμοῦ, ἔγραψα τὰ δέοντα εἰς τὰ τελευταῖα δύο ἄρθρα μου εἰς τὴν «Καθημερινήν»², ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Λατινικοῦ Συνεδρίου τῆς Avignon.

Σημασίαν διὰ τὴν παρούσαν ἐξέτασιν ἔχει τὸ γεγονός, ὅτι εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἐρευνητικὰς καὶ ἐρμηνευτικὰς προσπαθείας ὑπάρχει ἕνα κοινὸν σημεῖον καὶ γνώρισμα: ὅτι ὅλαι ἀποτελοῦν στροφὴν πρὸς τὸ παρελθόν. Μὲ μίαν βασικὴν διευκρίνησιν ὁμως: ὅτι ἡ στροφή αὐτὴ πρὸς τὸ παρελθόν δὲν γίνεται χάριν τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀντληθοῦν νέαι δυνάμεις διὰ νέας κατακτήσεις καὶ νέαν σύγχρονον πρόοδον εἰς ὅλα τὰ πεδία τῆς ζωῆς.

Ἄς ἴδωμεν τώρα τίνος εἵδους δυνάμεις εἶναι αὐταί. Ἡ ἐποχὴ μας ἐπιδιώκει ἀπλήστως τὴν πρόοδον εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν δογᾶνσιν καὶ τὴν τεχνικὴν. Τίνα σκοπὸν ὁμως ἔχει αὐτὴ ἡ πρόοδος; Ποῖον εἶναι τὸ τέλος τῆς; Νὰ κάμῃ ἀσφαλῶς τὸν ἄνθρωπον εὐτυχέστερον, νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ τὸ «ζῆν» καὶ τὸ «εὖ ζῆν», τὴν ὕλικὴν καὶ τὴν ἡθικὴν εὐημερίαν του. Γίνεται ὁμως ὁ ἄνθρωπος εὐτυχέστερος μόνον μὲ τὰς κατακτήσεις τῆς Τεχνικῆς ἢ κτίζει ἐπὶ τῆς ἄμμου, ἐφόσον ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς Ὑπερτεχνικῆς μαζὶ μὲ τὰ μέσα τῆς εὐημερίας του κατασκευάζει καὶ τὰ μέσα τῆς ἐξοντώσεώς του; Διὰ ποῖον θὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ εὐδαιμονία, ὅταν δὲν θὰ ὑπάρχουν πλέον ἄνθρωποι νὰ τὴν χαροῦν, ἐφόσον θὰ ἔχουν ἤδη ἐξοντωθῇ;

Αἱ συνέπειαι τῆς διαπιστώσεως ταύτης λέγουν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκεται ὅχι πλέον ἐνώπιον μιᾶς μόνον σειρᾶς προβλημάτων φυσικῶν - τεχνικῶν, διὰ τὴν λύσιν τῶν ὁποίων καὶ μόνον ὀφείλει νὰ ἐκπαιδεύεται, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον μιᾶς δευτέρας σειρᾶς προβλημάτων, τῶν ἡθικοαισθητικῶν, ἥτις δὲν εἶναι καθόλου εὐκολωτέρα τῆς πρώτης. Τὰ προβλήματα τοῦ Δικαίου καὶ τοῦ Ὁραίου, τῆς ὀρθῆς πολιτείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀγάπης καὶ παιδείας ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα μὲ τὰ προβλήματα τῆς κατακτήσεως καὶ ἐκμεταλλεύσεως τῆς φύσεως.

Τὸ περιεργον δὲ εἶναι, ὅτι εἰς τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῆς δευτέρας σειρᾶς, τῶν ἡθικοαισθητικῶν, ὁ ἄνθρωπος ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον εὐτυχὴς καὶ ἀποτελεσματικὸς διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

Ὁ Δημόκριτος λ.χ. συνέλαβε τὸ πρόβλημα τῶν ἀτόμων τὸν 5ον π.Χ.

1. Βλ. F. Dirlmeier, ἔ.δν., σ. 9-10.

2. «Καθημερινή» τῆς 24 καὶ 26 Ὀκτωβρίου 1956, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ Λατινικὴ ὡς διεθνὲς μέσον ἐπικοινωνίας». Ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ περ. «Ἀθηνᾶ», τόμ. Ε', Ἀθῆναι, 1956, σελ. 278-286.

αἰῶνα. Σήμερον τὸ πρόβλημα ἐλύθη. Ὁ Πλάτων τὸν 4ον αἰῶνα ἔθηκε τὸ πρόβλημα, πῶς εἶναι δυνατόν οἱ ἄνθρωποι νὰ ζήσουν μαζί καλύτερα, καὶ αὐτὸ τὸ πρόβλημα παραμένει ἄλυτον μέχρι σήμερον, ὅπως καὶ πρὸ 23 αἰώνων.

Εἰς τὴν πρόδοον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς αἱ φάσεις ἢ αἱ βαθμίδες, ποὺ ὑπερβαίνονται, βυθίζονται εἰς τὴν ἀφάνειαν ἀπαξ διὰ παντός. Ἔχουν ἁπλῶς ἐνδιαφέρον ἱστορικῆς περιεργείας. Δὲν νοεῖται πλέον ἐπιστροφή εἰς τὸ ἀστρονομικὸν κοσμοεἶδωλον τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ διὰ τὸ πρὸ τεσσαρακονταετίας αὐτοκίνητον γελῶμεν, ὅπως αἰσθανόμεθα οἶκτον πρὸς τὰ ἔρεϊπια καὶ τὴν τεχνικὴν τῶν παλαιῶν κτισμάτων, τὰ ὁποῖα καλύπτει καὶ σαρώνει ἡ ἐπ' αὐτῶν ἀνεγειρομένη σύγχρονος πολυκατοικία.

Δὲν εἶναι ὅμως ἔτσι τὰ πράγματα εἰς τὰ ἡθικὰ καὶ αἰσθητικὰ προβλήματα. Ἡ ὑπαρξὶς των εἶναι διαρκῆς, συνεχῆς, ἡ σημερινὴ ἔρευνά των ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀρχὴν των, ἀπὸ τὴν πρώτην - πρώτην φάσιν. Πρέπει ὁ ἐρευνητὴς νὰ λογαριασθῇ μὲ ἕνα - ἕνα ἀπὸ τοὺς προδρόμους του, νὰ ἀπλώσῃ τὸν διάλογόν του πρὸς τὰ ὅπισω εἰς τοὺς αἰῶνας, αἱ δὲ δυνατότητες λύσεως τῶν προβλημάτων αὐτῶν εἶναι ἀπεριόριστοι. Ὅταν ὅμως μία σημαντικὴ θέσις προβλημάτων ἢ μία σπουδαία προαῖς ἢ ἕνα μεγάλο ἐπίτευγμα τοῦ παρελθόντος δὲν ἔχη ὑπερβληθῇ καὶ δὲν « ἐξωφλήσῃ », αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ζῇ ἀκόμη, δὲν ἐπαλαιώθη, δὲν ἰσχύει δι' αὐτὸ ἡ ἔννοια τοῦ ξεπερασμένου παρελθόντος. Παρεμερίσθη ἡ ἀπέθανεν ὁ « Ὀμηρος » ; Κατώρθωσαν νὰ ἐκθρονίσουν τὴν Ὀμηρικὴν Ἰλιάδα ἡ Αἰνείας τοῦ Βεργιλίου ἢ τὰ ἐπικά ἔργα τοῦ Thomas Mann καὶ τοῦ Gerhart Hauptmann ; Καὶ μόνον ὁ « Ὀμηρος ζῇ » ; Ὅλα τὰ μεγάλα ἔργα τῆς ποιήσεως κεῖνται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀποτελοῦν τὰς πρώτας πηγὰς τῆς παγκοσμίου ἐμπνεύσεως καὶ ποιήσεως. Δὲν εἶναι δὲ δλιγώτερα αἱ ἐκδόσεις τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν ἄλλων Μεγάλων Κλασσικῶν, αἱ μεταπολεμικαί, ἀπὸ τὰς ἐκδόσεις οἵουδήποτε ἄλλου νεωτέρου μεγάλου δημιουργοῦ.

Αὐτὰ λέγομεν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι τῆς Χθὲς εἰς τοὺς ἄνθρώπους τοῦ Σήμερον. Καὶ ἕνα ἄλλο ἀκόμη : Ὅτι εἰς τὴν αἰωνίαν ὑπόθεσιν τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς μορφώσεως δὲν ὑπάρχει χθὲς καὶ σήμερον. Χθὲς καὶ σήμερον ὑπάρχει μόνον εἰς τὴν γένεσιν καὶ εἰς τὴν ἐφήμερον καὶ ρευστὴν ἱστορικότητα. Εἰς τὴν ὑπεριστορικότητα ὅμως ὑπάρχει ἡ σταθερότης καὶ ἡ διάρκεια τῆς αἰωνίας κλασσικῆς οὐσίας. Αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Κλασσικοῦ καὶ τοῦ αἰωνίως Ἀνθρωπίνου εἴμεθα θεράποντες ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι, ἀδέξιοι ἴσως ναί, ξεπερασμένοι ὅμως καὶ ἀχρηστοὶ ὄχι ! Ποτέ !

* *

Χρειάζεται δὲ ἐδῶ πάλιν καὶ τις διάλογος μὲ τὸν ἑαυτόν μας. Ὀλίγος αὐτοέλεγχος. Εἶπα : « ἴσως ἀδέξιοι » διότι ἐνίοτε εἴμεθα καὶ δλίγον — ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ ὁ ὁρος — « μονοκόμματοι » ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι, ἀκαμπτοι.

Αὐτὴ ἡ ἀκαμψία μας εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐπαγγελματικῆς αὐταρχείας καὶ αὐτοπεποιθήσεως τῶν παλαιότερων γενεῶν τῶν φιλολόγων, ἐλέγετο : « Τὸ ὑψηλὸν φρόνημα » τῆς κλασσικῆς φιλολογίας ! Καὶ ἐν τινι μέτρῳ δὲν ἦτο ἀδικαιολόγητον τὸ φρόνημα τοῦτο τῆς ἐπιστήμης ἐνὸς Ἀριστάρχου, ἐνὸς Scaliger, ἐνὸς Madwig, ἐνὸς Κ. Κόντου, ἐνὸς Γ. Χατζιδάκι !

Αὐτὸ ὅμως τὸ ὑψηλόν, τὸ φοβερόν καὶ τρομερόν φρόνημα τῶν σοφῶν Ὀλυμπίων ὁμοτέχνων τοῦ παρελθόντος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐγεννήθη ἡ ὑγιὴς παράδοσις τῆς αὐστηρᾶς κριτικῆς καὶ τοῦ ἐλέγχου τῶν ὁμοτέχνων, ἀλλὰ καὶ ἡ τακτικὴ τῆς ἐριστικῆς καὶ ἐνίοτε λιβελλογραφίας, αὐτὸ τὸ ὑψηλὸν φρόνημα δὲν μᾶς ἀφῆκε νὰ κάμωμεν μερικὰς ἀπαραιτήτους προσγειώσεις καὶ — ὥς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ εἶπω — καὶ μερικοὺς, ἐλαχίστους συγχρονισμούς.

Λόγου χάριν : οἱ σεβαστοὶ παλαιότεροι ὁμότεχνοί μας, μόλις καὶ μετὰ βίας κατεδέχοντο νὰ ἀκούσουν περὶ νέας λογοτεχνίας καὶ νέων φιλολογιῶν καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τοὺς ἐργάτας των ὡς ἰσοστασίους συναδέλφους. Τοὺς ἔβλεπον, κακῶς, ὡς τρόπον τινὰ « νεοπλῦτους » τῆς τέχνης των !

Ἔπειτα : εἰς τὸ θέμα τῶν μεταφράσεων ὑπῆρξαμεν ἐπὶ μακρὸν ἄτεγκτοι. Βεβαίως ἄτεγκτοι καὶ ὀρθῶς ἄτεγκτοι προκειμένου περὶ τῆς χρησιμοποίησεως μεταφράσεων διὰ διδακτικοὺς σκοποὺς καὶ εἰς ἀντικατάστασιν τῆς ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου διδασκαλίας. Ἄς ἀναλάβωμεν δὲ ἐδῶ τὸν διάλογον μὲ τοὺς φίλους τῶν μεταφράσεων πρὸς διδακτικοὺς σκοποὺς.

Ὅλοι οἱ φιλόλογοι τοῦ Κόσμου καὶ οἱ ἰδικοί μας, καὶ ἡμεῖς, ἐτονίσαμεν καὶ ἐγράψαμεν καί, νομίζω, ἀπεδείξαμεν, ὅτι τίποτε δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου ἀνάγνωσιν, ὅσονδῆποτε βραδυποροῦσα καὶ ἂν εἶναι ¹, ὅσον καὶ ἂν ἀκριβοπληρώνεται καὶ μὲ χρόνον πολὺν καὶ μὲ κόπους καὶ μὲ γραμματικὴν καὶ συντακτικὸν καὶ μὲ προγυμνάσεις καὶ μὲ ἀπορρίψεις καὶ μὲ μετεξεταστέους, τινὲς ἐκ τῶν ὁποίων καὶ μᾶς κακολογοῦν τοῦτου ἕνεκα διὰ βίου, τίποτε δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν καλήν, τὴν *lege artis* γινομένην διδασκαλίαν τῶν πρωτοτύπων. Διότι αὕτη εἶναι τὸ προζύμι, ποὺ καλλιεργεῖ καὶ ζωογονεῖ τὸ φύραμα τῆς ἀληθινῆς κλασσικῆς παιδείας, αὕτη εἶναι τὸ ἀλάτι καὶ ἡ ζωὴ τῆς λεγομένης ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως. Οἱ ἀρνεῖται τῆς ἀνθρωποπλαστικῆς δυνάμεως τῆς κλασσικῆς παιδείας μᾶς διαψεύδουν ἐδῶ καὶ μᾶς ζητοῦν εὐθύνας, διατί, ἐνῶ ἐπὶ 2000 χρόνια τώρα διαβάζονται τὰ ἀνθρωπιστικὰ κείμενα, ὅμως ὁ Ἄνθρωπος, λέγουν, δὲν ἔγινεν ἀκόμη Ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχη μὲν τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Πλάτωνα εἰς τὴν μίαν τσέπην, εἰς τὴν ἄλλην δὲ τσέπην τὸ φονικὸν ὄργανον διὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν συνανθρώπων του.

Ἄλλὰ τὰς ἰδίας ἐνστάσεις ἡμπορεῖ νὰ ἀπευθύνῃ κανεὶς πρὸς ὅλας τὰς

1. Αὕτη ἡ βραδυπορία ἔχει βεβαίως καὶ τὰ ὀριά της. Διότι μὲ 5 ἢ 10 μόνον σελίδας ἀπὸ ὀλίγους συγγραφεῖς δὲν πρέπει νὰ μὲνωμεν ἱκανοποιημένοι.

παιδαγωγούσας δυνάμεις τοῦ Κόσμου, πρὸς ὅλας τὰς θρησκείας, καὶ πρῶ-
 τιστα τὸν Χριστιανισμόν, καὶ πρὸς ὅλους τοὺς Μεγάλους πολιτικούς ταγούς
 καὶ πνευματικούς ἡγέτας, τοὺς λογοτέχνας, τοὺς καλλιτέχνας καὶ δημοσιογρά-
 φους ὅλων τῶν ἐποχῶν, καὶ πρὸς ὅλους τοὺς συγγραφεῖς συγγραμμάτων
 Ἑθικῆς¹ καὶ νὰ καθίσωμεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἰς τὸ ἐδῶλιον τοῦ κατη-
 γορουμένου καὶ τοὺς σοφοὺς μακαρίτας, τὸν Ἀνδρουτσον καὶ τὸν Βορέαν
 καὶ τοὺς συγχρόνους μας γνωστοὺς συγγραφεῖς Ἑθικῆς, ὡς ἀποτυχόντας εἰς
 τὸ ἔργον τῆς ἠθικοποιήσεως τῆς κοινωνίας διὰ τῶν ἠθικῶν συγγραμμά-
 των τῶν.

Εἰς αὐτὰ τὰ κάπως βιαστικά ἐρωτήματα ἔχω, νομίζω, δώσει πειστικάς
 ἀπαντήσεις καὶ μὲ τὴν προφορικὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίαν μου
 καὶ μὲ σειρὰν δημοσιευμάτων μου¹, εἰς τὰ ὅποια ἐξετάζεται ἡ σχέσις πολι-
 τικῆς καὶ ἠθικῆς, Δυνάμεως καὶ Πνεύματος, πραγματικότητος καὶ Ἰδέας,
 Βίου καὶ Λόγου. Τὸ θέμα εἶναι πολὺ βαθύτερον καὶ εὐρύτερον καὶ ἀφορᾷ
 εἰς τὴν θέσιν τῆς ὅλης ἐπιστήμης κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Σήμερον
 ἐχωρίσθη — καὶ ἐχωρίσθη κακῶς! — ἡ γνώσις ἀπὸ τὴν πράξιν καὶ ὁ Λόγος
 ἀπὸ τὸν Βίον. Ἡ γνωστικὴ ἐνέργεια τῶν Ἀρχαίων περιελάμβανε γνῶναι,
 πράττειν, μεταφυσικὴν, ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν εἰς μίαν ἐνότητα. Πρόχειρα
 παραδείγματα ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ἀργότερα ὅμως ἀπὸ αὐτοὺς
 ἐτέθη εἰς κίνησιν μόνον ἡ «*intelligentia*», ἡ ἐρευνητικὴ τῆς φύσεως νόη-
 σις, ἡ δὲ ἐπιστήμη ἔχει μεταβληθῇ σήμερον εἰς δύναμιν διττῆς ταυτοχρόνως
 δραστηριότητος: καὶ καλῆς καὶ κακῆς, καὶ προσόδου καὶ ἀφανισμοῦ καὶ ἐξον-
 τώσεως τοῦ δημιουργοῦ τῆς Ἀνθρώπου.

Ἀτυχῶς εἰς τὸν χωρισμὸν Λόγου καὶ Βίου παρεσύρθη μαζὶ μὲ τὴν
 ὑπόλοιπον ἐπιστήμην καὶ ἡ κλασσικὴ φιλολογία μας. Καὶ αὕτῃ ἔκαμε τὸν
 χωρισμὸν τῆς νοήσεως ἀπὸ τὰς ἄλλας ψυχικὰς δυνάμεις. Ἐπεδίωξεν ἀποκλει-
 στικῶς συσσωρεύειν γνώσεων καὶ φαίνεται νὰ ἔχασε τὸν γενικὸν ἀνθρώπινον
 σκοπὸν τῆς ἀπὸ τὰ μάτια τῆς, ὥστε νὰ ἰσχύουν ἐν τινι μέτρῳ καὶ δι' αὐτὴν
 τὰ ἄγια λόγια τοῦ Κυρίου πρὸς τὴν Μάρθαν: «*μεριμνᾷς καὶ τυρβάξῃ περὶ
 πολλά, ἐνὸς δὲ ἔστι χρεῖα*»!

Εἰς τὸν εὐρύτερον τοῦτον διάλογον μᾶς ἠνάγκασε τὸ βασικὸν πρόβλημα
 τῆς ἀποκλειστικῆς καὶ κατ' ἀρχὴν χρησιμοποίησεως τῶν πρωτοτύπων κειμέ-
 νων διὰ τοὺς διδακτικούς καὶ παιδαγωγικούς σκοπούς, εἴτε τῆς μέσης εἴτε
 τῆς ἀνωτάτης κλασσικῆς παιδείας.

Τὸ πολὺ ὅμως Κοινόν, τὰ εὐρύτερα κοινωνικὰ στρώματα ἔχουν τὴν
 δικαίαν ἀξίωξιν νὰ χαροῦν καὶ νὰ ἀπολαύσουν τοὺς Κλασσικοὺς μας εἰς καλὰς
 διγλώσσους ἐκδόσεις, δηλαδὴ μὲ κείμενον ἀρχαῖον καὶ νέον, ἢ καὶ ἔστω καὶ
 μὲ μόνον τὸ νέον κείμενον τῆς μεταφράσεως, εἴτε εἰς τὴν καθαρεύουσαν διὰ

1. Βλέπε ταῦτα ἐν τέλει τοῦ παρόντος.

τὰ περὶ αὐτὴν εἴς τὴν δημοτικὴν διὰ τὰ ποιητικὰ κλασσικὰ κείμενα. Διότι καὶ ἡ καθαρεύουσα καὶ ἡ δημοτικὴ εἶναι καὶ αἱ δύο ἔθνικαὶ γλῶσσαι, εἶναι καὶ αἱ δύο ζωνταναί ! Γλωσσικὸς πλοῦτος εἶναι καὶ αἱ δύο ! Δὲν εἶναι λοιπὸν οὔτε δυνατόν οὔτε ἀπαραίτητον νὰ μάθῃ ὅλος ὁ Κόσμος τῶν Νέων Ἑλλήνων Ἀρχαῖα Ἑλληνικά καὶ Λατινικά, ἐνῶ πρέπει νὰ μάθῃ σωστά καὶ τὴν καθαρεύουσαν καὶ τὴν γραφομένην γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Θὰ γνωρίσῃ τὰ κλασσικὰ κείμενα τὸ εὐρὺ Κοινὸν χωρὶς τὴν πηγαίαν μορφήν των, μόνον ὡς περιεχόμενα, ἀπὸ τὴν μεταφράσιν.

* * *

Εἶναι ἀνάγκη νὰ συνεχίσωμεν εἰς δύο - τρία ἀκόμη βασικά σημεῖα τὸν διάλογον μὲ τοὺς ἀντιθέτους καὶ φυσικά, ὅπου χρειασθῇ, καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸν μας.

Προτείνουν μερικοὶ ἐκ τῶν ἀκροτέρων νὰ προορίζεται ἡ διδασκαλία τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν καὶ τῶν πρωτοτύπων κειμένων μόνον διὰ τοὺς μέλλοντας φιλολόγους καὶ ἀρχαιολόγους καὶ ἔτσι ἢ νὰ ἐντοπισθῇ μόνον εἰς τὰς Φιλοσοφικὰς Σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων ἢ τὸ πολὺ - πολὺ καὶ εἰς τὰς δύο τελευταίας τάξεις τῶν γυμνασίων. Διὰ τοὺς ἄλλους ἡ διδασκαλία τῶν Κλασσικῶν, λέγουν, ἡμπορεῖ νὰ γίνεται ἀπὸ τὰς μεταφράσεις¹.

Καὶ τῶν δύο αὐτῶν προτάσεων ἀφετηρία εἶναι μία ἐπαγγελματικὴ ἀντίληψις τῆς μορφώσεως γενικῶς καὶ εἰδικώτερον τῆς κλασσικῆς μορφώσεως.

Ἡ γνησία κλασσικὴ μόρφωσις (δηλαδή ἡ στηριζομένη εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πρωτοτύπων) δὲν εἶναι ἐπαγγελματικὴ μόρφωσις, εἶναι γενικὴ μόρφωσις, καὶ δὲν προορίζεται μόνον διὰ τοὺς ἐπαγγελματίας φιλολόγους, ὅπως δὲν προορίζεται μόνον διὰ τοὺς ἐπαγγελματίας μουσικοὺς ἢ μουσικὴ παιδεία, οὔτε ἡ θρησκευτικὴ παιδεία μόνον διὰ τοὺς θεολόγους. Ἄν δὲ ἡ γνησία κλασσικὴ παιδεία ἐκβληθῇ ἀπὸ τὰ μέσα σχολεῖα καὶ ἐντοπισθῇ μόνον εἰς τὰ Πανεπιστήμια, αὐτὸ θὰ σημαίνῃ ὅχι ἀπλῶς τὸν περιορισμὸν τῆς ὡς γενικῆς μορφώσεως, ἀλλὰ καὶ τὸν διωγμὸν τῆς ὡς ἐπιστήμης, θὰ σημαίνῃ τὸν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς ἀφανισμὸν τῆς φιλολογικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης. Εἶναι ἀνθρώπινος ἀδύνατον νὰ διδαχθοῦν ἐντὸς τετραετίας οἱ φιλόλογοι καὶ ἀρχαιολόγοι φοιτηταὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τὰ Ἑλληνικά καὶ τὰ Λατινικά, νὰ τὰ μάθουν καλὰ καὶ νὰ γίνουν καὶ ἐπιστήμονες· ἀλλ' εἶναι ζήτημα, ἂν θὰ εὐρεθοῦν καὶ νέοι, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὰ ὥχρὰ ἀπεικάσματα τῶν μεταφράσεων τῶν κειμένων, ποὺ θὰ γνωρίσουν, ἂν θὰ τὰ γνωρίσουν, εἰς τὰ μέσα σχολεῖα θὰ θελήσουν νὰ τραποῦν ἔπειτα εἰς τὰς Φιλοσοφικὰς Σχολὰς, διὰ νὰ ξαναδιαβάσουν τὰ ἴδια κείμενα εἰς τὸ πρωτότυπον. Μόνον μέσα εἰς τὸ εὐρὺ ὑπόστρωμα

1. Τὸ πρόβλημα : « Ἐχομεν καλὰς μεταφράσεις ; » ἀφίνομεν ἐν τῷ παρόντι ἀνεξέταστον.

καλῆς γυμνασιακῆς κλασσικῆς παιδείας εἶναι δυνατόν νὰ θερμομανθοῦν καὶ νὰ ἐκτραφοῦν αἱ ἔμφυτοι θεωρητικαὶ καὶ φιλολογικαὶ ἰδιοφυταί, διαθέσεις καὶ ροπαι καὶ ἔπειτα χάριν αὐτῶν καὶ μέσῳ αὐτῶν νὰ ἐποικοδομηθῇ εἰδικὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ πανεπιστημιακὴ διδασκαλία τῆς ἀρχαιογνωσίας.

Ὁ ζήτησιν τὴν τελείαν ἢ τὴν κατὰ μέγα μέρος κατάργησιν τῆς γνησίας κλασσικῆς μέσης παιδείας ὁμοιάζει μὲ ἐκεῖνον, πού ἰσχυρίζεται, ὅτι δὲν χρειάζονται πολλὰ μικρότερα ἢ μέσα Ὑδεῖα, παρέχοντα εἰς εὐρείαν κλίμακα γενικὴν μουσικὴν μόρφωσιν τοῦ Κοινοῦ, καὶ ἰσχυρίζεται ἀκόμη ὅτι ἡ οἰκιακὴ μουσικὴ (Hausmusik) καὶ ἡ γενικὴ μουσικὴ παιδεία εἶναι περιττὴ πλέον σήμερον, ἐφόσον ἀκούει κανεὶς οἰανδήποτε ὥραν ἀπὸ τὸ ραδιόφωνον εἰς τὸ σπίτι του κορυφαίους καλλιτέχνας, μεγάλας συναυλίας κλπ. Πῶς ὅμως ἔγιναν αὐτοὶ οἱ μεγάλοι καλλιτέχνη, πού τροφοδοτοῦν τὸ ραδιόφωνον; Ἦκουον καὶ αὐτοὶ ραδιόφωνον, ἔως ὅτου ἐνεγράφησαν εἰς τὰς ἀνωτάτας μουσικὰς Ἀκαδημίας καὶ ἐξειρίχθησαν εἰς Μεγάλους τῆς Τέχνης; Ἡ, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς αὐτοὺς τοὺς Μεγάλους, πρέπει νὰ προϋπάρχῃ δυνατότης ἐπιλογῆς μουσικῶν τάλαντων ἀπὸ πληθὸς μαθητευομένων εἰς μικρότερα καὶ μέσα Ὑδεῖα καὶ ἀκόμη πρέπει νὰ ὑπάρχουν αὐτὰ πού λέγονται μουσικὴ παράδοσις, μουσικὴ ἀτμόσφαιρα, κλίμα μουσικόν, γενικὴ μουσικὴ διαπαιδαγώγησις καὶ μόρφωσις τοῦ Κοινοῦ, ὀφειλομένη εἰς τὴν ὅλην μουσικὴν ζωὴν, τῆς ὁποίας πρῶται ἐστὶναι καὶ πρῶτα ζώπυρα εἶναι τὰ μικρότερα καὶ πολλὰ Ὑδεῖα; Ὅλον αὐτὸ τὸ περιβάλλον προσώπων καὶ τάσεων ἀποτελεῖ τὴν θαλπωρὴν, ἡ ὁποία θερμαίνει καὶ ἐκκολάπτει τὰ ἔμφυτα μουσικὰ τάλαντα καὶ τὰ προωθεῖ εἰς ἀνέλιξιν, αὐτοδιαμόρφωσιν, τελείωσιν καὶ ἐπιβολήν. Ἀπὸ τῆς ποσότητος καὶ τῆς ἐκτάσεως φθάνομεν διὰ τῆς ἐπιλογῆς, τῆς περαιτέρω μορφώσεως καὶ τῆς ἀνυψώσεως, ἀκολουθοῦντες τὸν γνωστὸν πλατωνικὸν δρόμον τῆς ἀναβάσεως καὶ ἀνατάσεως, εἰς τὰς ὀλίγας κορυφὰς τῆς Μουσικῆς Τέχνης.

Ἐδῶ οἱ ἀντίθετοι μᾶς ἀντιλέγουσιν τὰ ἑξῆς: Καλὰ, χάριν τῆς ἐκκολάψεως τῶν ὀλίγων φιλολογικῶν ἢ ἀρχαιολογικῶν ἰδιοφυτῶν πρέπει νὰ ἐπιβληθοῦν τὰ κλασσικὰ γράμματα εἰς ὅλους τοὺς νέους τῆς μέσης παιδείας γενικῶς; Εἰς ἀπάντησιν ὑπενθυμίζομεν πάλιν, ὅτι τὰ κλασσικὰ γράμματα τῆς μέσης ἐκπαίδευσσεως δὲν εἶναι μόνον διὰ τοὺς μέλλοντας φιλολόγους καὶ ἀρχαιολόγους, ἀλλὰ εἶναι ὕλικὸν γενικῆς μορφώσεως.

Κείμενα κλασσικὰ ἀπὸ τὸ πρωτότυπον πρέπει νὰ γευθοῦν, ὥς τὸ μάννα τῆς πνευματικότητος, τῆς διανείας, τῆς σαφηνείας, τῆς λογικῆς καὶ τῆς ὁμορφιάς, ὅλοι οἱ μέλλοντες κοινωνικοὶ ἡγέται τοῦ ἑλληνοκεντρικοῦ τοῦλάχιστον κόσμου, εἴτε τῶν πνευματικῶν εἴτε τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Ἰδοὺ δέ, ποῦ στηρίζονται τὰ ἐπὶ τῆς γενικῆς μορφώσεως δικαιώματα τῶν κλασσικῶν ἀξιών καὶ μορφῆς καὶ περιεχομένου, πού εἶναι πράγματα ἀχώριστα ἀπ' ἄλλῃλων εἰς τὴν γνησίαν κλασσικὴν οὐσίαν.

Τὰ γενικὰ μορφωτικὰ δικαιώματα τῶν κλασσικῶν ἀξιών στηρίζονται εἰς

τὸ ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως γεγονός, ὅτι αὐταὶ αἱ ἀξίαι εἶναι θεμέλιον τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, δι' ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἑλλήνας ταυτοχρόνως καὶ θεμέλιον τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ μας καὶ ἀφετηρία καὶ ἀρχὴ τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς. Δι' αὐτὸ μία μεγάλη μερὶς Εὐρωπαίων καὶ ἄλλων αἰσθάνεται διαρκῶς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην νὰ ἀνανεώῃ καὶ στερεώῃ τὴν μορφωτικὴν τῆς ὀντότητα καὶ ὑπόστασιν, ἀντλοῦσα ἀπ' εὐθείας μορφωτικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν πρώτην· πρώτην, σχεδὸν πανανθρωπίνην, ὑπερφυλετικὴν καὶ ὑπερεθνικὴν πηγὴν τῆς μορφώσεως, τὴν Λατινικὴν κατὰ πρῶτον λόγον ὡς ἱστορικῶς ἀμεσωτέραν πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους¹ καὶ τὴν Ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν κατὰ δεύτερον λόγον ὡς ἀπωτέραν².

Ἀλλά, ἂν ἡ κλασσικὴ μόρφωσις εἶναι διὰ τὸν ἄλλον Ἑλληνοκεντρικὸν κόσμον μία συνεχῆς καὶ ἀδιάλειπτος ἀναρρίπισις τῶν τιμιωτέρων ζωπύρων τοῦ πολιτισμένου βίου του, εἰδικῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ κλασσικὴ παιδεία εἶναι διττῆς σπουδαιότητος μορφωτικὴ λειτουργία. Πρῶτον μὲν εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὴ μας παιδεία καὶ δύναμις, ἡ ὁποία συνέχει τὴν εἰς τέσσαρας χιλιετηρίδας ἀπλουμένην ἐθνικοπνευματικὴν μας ἐνότητα καὶ συνέχειαν καὶ διακαρτερεῖ, κυρίως αὐτή, ἀμυνομένη κατὰ πάσης διαλυτικῆς καὶ ἀποσυνθετικῆς ροπῆς. Δεύτερον δὲ ἡ κλασσικὴ παιδεία ἀποτελεῖ τὴν πνευματικὴν γέφυραν, πού ἐνώνει τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν κοινότητα τῶν ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα ἀνάγουν τὴν πατρότητα τοῦ πολιτισμοῦ των εἰς τοὺς Ἑλλήνας πρωτοπόρους.

Αὐτὰ εἶναι τὰ ἐπὶ τῆς γενικῆς μορφώσεως δικαιώματα τῶν Ἑλληνορωμαϊκῶν ἀξιών τοῦ πολιτισμοῦ καὶ διὰ τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ δι' ἡμᾶς εἰδικώτερον καὶ δι' αὐτὸ καὶ οἱ Κορυφαῖοι ὄχι τῶν θεωρητικῶν, ἀλλὰ τῶν θετικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν εἶναι περισσότερον ἀπὸ ἡμᾶς Ἑλληνολόγους καὶ θιασῶται τοῦ Κλασικισμοῦ. Ἀποδεικνύουν δὲ καὶ ἐμπράκτως αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν των. Διότι, ὅταν οἱ φυσικοὶ καὶ οἱ μαθηματικοὶ ὠρμάσουν καὶ τελειωθοῦν εἰς τὴν εἰδικὴν ἐπιστήμην των, νοσταλγοῦν τὴν περιοχὴν μας καὶ ἔρχονται κοντὰ μας καὶ γίνονται καὶ αὐτοὶ φιλόλογοι καὶ ἱατροφιλόσοφοι καὶ φιλόσοφοι τῆς φύσεως καὶ μαθηματικοὶ φιλόσοφοι.

*
* *

Θέλετε, λοιπόν, μᾶς ἐρωτοῦν, τὸ μονοπώλιον τῆς κλασσικῆς παιδείας; Τὴν ζητεῖτε ὡς ἀποκλειστικὸν καὶ μοναδικὸν περιεχόμενον τῆς μέσης γενικῆς μορφώσεως;

Ἀπαντῶμεν: Ὁχι! Οὕτε δέ, ἀπὸ ὅσα εἶπα, ἡμπορεῖ νὰ συναχθῇ ἀντίθετον συμπέρασμα.

1. Ὁ Ρωμαϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι ὁ ἄμεσος πολιτιστικὸς πρόγονος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

2. Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἑλλήνας ἡ σειρά εἶναι ἀντίστροφος.

Πρώτα-πρώτα υπάρχουν ψυχολογικῆς φύσεως ἐμπόδια εἰς ἓνα σχολικὸν παγκλασσικισμόν. Ὅπως υπάρχουν παιδιὰ μὲ φιλογολικὰς καὶ θεωρητικὰς ἰδιοφυΐας, ἔτσι υπάρχουν πολὺ περισσότερα παιδιὰ μὲ τεχνικὰς, χειροτεχνικὰς, βιοτεχνικὰς ἢ ἄλλας ἐπαγγελματικὰς ἰδιοφυΐας. Δὲν εἶναι ὅλοι κατ'ἀλληλοὶ διὰ τὰ κλασσικὰ γράμματα. Διὰτί ὅμως καταφεύγουν ὅλοι οὗτοι εἰς τὸ « παρασιτικόν », ὡς τὸ κατηγοροῦν οἱ ἀντίθετοί μας, κλασσικὸν γυμνάσιον;

Ἡ περὶ παρασιτισμοῦ κατηγορία, τὴν ὁποίαν συνήθως καὶ προχείρως στρέφουν τινὲς κατὰ τῆς κλασσικῆς παιδείας, εἶναι κατὰ τοῦτο ἐσφαλμένη καὶ ἄδικος, καθότι ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι δὲν ἡμποδίσαμεν ποτὲ τὸ Κράτος νὰ κάμῃ εὐρύτερας κλίμακος, πραγματικὴν καὶ συγχρονισμένην μέσσην ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν κάμνει ἀκόμη τὸ Κράτος, διότι αὕτη ἀπαιτεῖ κολοσσιαίας δαπάνας, δυσβαστάτους ἀπὸ τὸν ἰσχνὸν προϋπολογιστικὸν μας. Ἀλλὰ μόνον μία πραγματικὴ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις, ὀρθολογιστικῶς ὀργανωμένη καὶ προσηρμοσμένη πρὸς τὰς δυνατότητας ἐπαγγελματικῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἀξιοποιήσεως καὶ ἀπορροφήσεως τῶν τροφίμων τῆς, μόνον μία τοιαύτη ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις θὰ ἀπετελεῖ μίαν φυσικὴν ἀποσυμφόρησιν τῆς κλασσικῆς παιδείας ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν τροφίμων τῆς. Τὴν θέλομεν δὲ καὶ ἡμεῖς αὐτὴν τὴν ἀποσυμφόρησιν, διότι συνεπάγεται τὴν ἀπαλλαγὴν καὶ ἐλάφρυνσιν τῆς μέσης κλασσικῆς παιδείας ἀπὸ ψυχολογικῶς ἀκαταλλήλους δι' αὐτὴν τροφίμους.

Τί θέλετε ὅμως νὰ κάμῃ ἡ Ἑλληνικὴ νεολαία, ὅταν δὲν εὗρίσκη ἄλλην μορφωτικὴν διέξοδον; Καταφεύγει εἰς τὸ γυμνάσιον, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ σχολεῖον γενικῆς μορφώσεως, σχολεῖον γραμμάτων, ὅπως λέγει ὁ λαός, καὶ παρέχει σύμφωνα μὲ τοὺς κειμένους νόμους ὀρισμένα τυπικὰ προσόντα διὰ κατ'ἀλληλῃσιν ὑπαλληλικῶν θέσεων καὶ ἐξασφάλισιν τοῦ ἐπιουσίου.

Ἐπαναλαμβάνεται κατὰ κόρον ὑπὸ καθαροαίμων ἀστῶν προοδευτικῶν ἢ κατηγορία, ὅτι ἡ κλασσικὴ παιδεία ἀποτελεῖ πρόσκομμα εἰς τὴν παραγωγικότητα καὶ εὐνοεῖ τὴν γένεσιν πνευματικοῦ προλεταριάτου. Καταγόμενοι οἱ πλείστοι ἐξ ἡμῶν ἀπὸ τὴν μοχθοῦσαν καὶ ἰδρώονουσαν παραγωγικὴν ὑπαιθρον, ἔχομεν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων μέσα μας ὅχι ἀπλῶς αἰσθησιν, ἀλλὰ βίωσιν τοῦ αἰτήματος τῆς παραγωγικότητος, διὰ τὸ ὁποῖον τόσαι προσπάθειαι καταβάλλονται μεταπολεμικῶς. Καὶ τὰς προσπάθειάς διὰ τὸν ἐξηλεκτρισμὸν καὶ τὴν ἐκβιομηχάνισιν καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς χώρας παρακολουθοῦμεν μὲ εἰλικρινῇ χαράν. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἑδῶ μία μικρὰ ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν ἡ παρ'ἀτάξις μας ἔχει χρεός νὰ τὴν ὑπενθυμίσῃ ὁπωσδήποτε:

Τὴν Ἑλληνικὴν νεολαίαν στρέφει πρὸς τὴν κλασσικὴν παιδείαν καὶ τὴν πνευματικοκαλλιτεχνικὴν περιοχὴν καὶ ἡ ἑλληνικὴ ψυχικοπνευματικὴ ἰδιοϋστάσις, τὸ κατὰ Πλάτωνα ἔμφυτον « φιλομαθὲς » καὶ « φιλόσοφον » τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ Ἱστορικὴ Μοῖρα τῆς Ἑλλάδος. Ὅταν κάποτε ὁ Ἀλκιβιάδης ἐκαυχᾶτο εἰς τὸν Σωκράτην διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὰς γαίας του, ὁ Σωκράτης

τοῦ εἶπε μερικά λόγια, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν αὐτὴν τὴν στιγμήν : « Σύγκρινε, φίλε μου, τὸν πλοῦτόν σου μὲ τὸν περσικὸν πλοῦτον καὶ τότε θὰ ἐννοήσης τὴν θέσιν σου. Ἄλλα εἶναι, Ἀλκιβιάδῃ μου, τὰ ἑλληνικὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα καὶ ἐπιτρέπουν τὴν σύγκρισιν τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ αὐτὰ εἶναι : ἡ « ἐπιμέλεια καὶ ἡ σοφία » ταῦτα γὰρ μόνα τὰ ἄξια λόγου ἐν Ἑλλήσιν » (Πλάτωνος Ἀλκιβ. 123d). Δηλαδή : τὸ « ἐπιμελεῖσθαι ἑαυτοῦ », ἡ πνευματικὴ καὶ ἡθικὴ αὐτοκαλλιέργεια, ἡ θεραπεία τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ σοφία, αὐτὰ τὰ δύο εἶναι τὰ μόνα ἄξια λόγου, εἰς τὰ ὁποῖα ἡμποροῦν νὰ στηριχθοῦν καὶ τὰ ὁποῖα ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν οἱ Ἕλληνες. Τὸ βαθύτερον νόημα τῆς σωκρατικῆς ἀποφάνσεως εἶναι περίπου τὸ ἑξῆς διὰ τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα :

« Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες εἵμεθα λαὸς ὀλιγάριθμος, εἰς χώραν μικράν, πωλήν, θρεϊνὴν καὶ πυκνοκατφυκμένην καὶ μὲ τὴν πενιχρότητα τῶν ὑλικῶν μέσων πολὺν δύσκολα θὰ ἡδυνάμεθα νὰ συναγωνισθῶμεν τοὺς λεγομένους μεγάλους, ἰσχυροὺς καὶ πλουσίους λαοὺς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Σήμερα μάλιστα ἡ θέσις μας εἰς τὸν στίβον τῆς μηχανῆς καὶ τῆς τεχνικῆς εἶναι ἀκόμη δυσκολωτέρα. Ὑπάρχει ὅμως δι' ἡμᾶς ἐλευθερος ὁ ἄλλος στίβος, ὁ ἀπεριόριστος στίβος τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέκαθεν διεκρίθημεν ». Δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ κανεὶς, ὅτι ὑπάρχει ἕνα ποσοστὸν ἀληθείας εἰς αὐτὰ τὰ λόγια.

Ἐκεῖνο, ποὺ πιστευόμεν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες φιλόλογοι, εἶναι, ὅτι ἡ κλασσικὴ παιδεία καὶ τὸ παλαιὸν ἀμιγές, γνήσιον γυμνάσιον τοῦ καλοῦ καιροῦ, τὸ ὁποῖον, σημειωθῆτω, οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου ἀπέτυχεν, εἶναι ὁ καλύτερος ὅλων δρόμος γενικῆς μορφώσεως. Δρόμος, εἵπομεν, ἀκριβοπληρωμένος, ὅχι ὅμως καὶ ὁ μόνος. Ἡμεῖς κατ' ἀρχὴν θέλομεν γνήσια οὐμανιστικὰ γυμνάσια, ὀλιγώτερα τῶν σημερινῶν, εἰς μίαν λογικὴν ἀναλογίαν, διότι αὐτὰ θὰ εἶναι πολὺ προτιμότερα ἀπὸ τὸ πλῆθος κακεκτύπων καὶ παρφοδιακῶν γυμνασίων. Ὅμιλῳ γενικῶς καὶ δὲν ἐπιθυμῶ νὰ παρεξηγηθοῦν οἱ λόγοι μου. Θέλομεν νὰ μὴ νοθεύσῃ ἡ ποσότης, τὸ πλῆθος καὶ ἡ ἀτέρμων ἔκτασις τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ποιότητα.

Ἀλλὰ γενικὴν μόρφωσιν παρέχουν, ἐκτὸς τῆς Κλασσικῆς Ἀρχαιότητος, καὶ ἄλλαι κλασσικαὶ ὡσαύτως λεγόμεναι ἐποχαὶ καὶ αἱ νεώτεραι ἐθνικαὶ λογοτεχνίαι καὶ τῆς θρησκευτικῆς γραμματείας τὰ μεγάλα μνημεῖα, ἡ ἑτέρα αὐτῇ ἀείροος πηγὴ τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς οὐσίας τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Βεβαίωτατα δὲ ἔξω τοῦ νυμφῶνος τῆς γενικῆς μορφώσεως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μείνουν τὰ πολῦτιμα μορφωτικὰ ἀγαθὰ τῶν ἀδελφῶν τῆς φιλοσοφίας Μαθηματικῶν καὶ τὰ καταπληκτικὰ σημερινὰ ἐπιτεύγματα τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Τώρα, πῶς θὰ γίνῃ ἡ σύγκρασις τῶν μορφωτικῶν τούτων ἀγαθῶν τῆς μέσης παιδείας, ὁποῖα θὰ εἶναι αἱ ἀναλογίαι τῆς συνθέσεως τῶν παιδευτικῶν

τούτων στοιχείων και ποῦ θὰ κεῖται ἐν ἑκάστη συνθέσει τὸ κέντρον τοῦ βάρους, ὥστε νὰ προκύψουν οἱ ὑπὸ τῶν μορφωτικῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς μας ἐπιβαλλόμενοι τύποι και βαθμίδες μέσων σχολείων, ὅλα αὐτὰ εἶναι λεπτομέρειαι τοῦ σχολικοοργανωτικοῦ προβλήματος τῆς χώρας, τὸ ὁποῖον ἀπὸ μακροῦ ἀναμένει μίαν σταθερὰν και μόνιμον, εἰ δυνατόν, διακομματικὴν ἀντιμετώπισιν και λύσιν.

Ὅπως ἡρώτησαμεν διὰ τὸν ἀνθρώπινον σκοπὸν τῆς Τεχνικῆς, οὕτω πρέπει νὰ ἐρωτήσωμεν και διὰ τὸν σκοπὸν τῆς φιλολογίας. Καὶ ὁ σκοπὸς αὐτὸς λέγει, ὅτι μαζὶ μὲ τὴν φιλολογικὴν ἀλήθειαν, τὸ προῖτον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, χρειαζόμεθα και τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Κλασσικὸν λόγον και τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν δημιουργὸν τοῦ Λόγου Ἀνθρώπον, τὸν ἐγγὺς και τὸν μακράν, τὸν ἐφήμερον και τὸν αἰώνιον, τὸν ὁμότεχόν μας, τὸν ὁμοεθνῆ, τὸν συνάνθρωπον — τῆς ἀνθρωπιᾶς τὰ ὅρια εἶναι ἀπεριόριστα...

Ὑπάρχει φόβος, μήπως ὁ ζῆλος, ὁ ἱερὸς ζῆλος τῆς γνώσεως και τῆς διανοητικῆς ἀληθείας, καταφάγη τὴν ἀγάπην και μαράνη τὸ συναίσθημα και συμβῇ και μὲ τὴν Ὑπερφιλολογίαν, ὅ,τι φοβούμεθα ἀπὸ τὴν Ὑπερτεχνικὴν : νὰ φρονευθοῦν δηλαδὴ και ὁ Ἀνθρώπος και τὰ Κείμενα!

Ἐχομεν μαζί μας, και εἰς τὰ Πανεπιστήμια και εἰς τὰ σχολεῖα, τὴν νεότητα και αὕτῃ δὲν σκέπτεται μόνον μὲ τὸν ἐγκέφαλον, ἀλλὰ και μὲ τὴν καρδίαν. Καὶ τῆς Κοινωνίας τὴν ἀγάπην και τὴν συμπαραστάσιν χρειαζόμεθα διὰ τὸ εὐρὺ λαομορφτικὸν καθῆκόν μας. Ὅπως ὁ Χριστιανισμός, οὕτω καί, τηρουμένων τῶν ἀποστάσεων, ἡ κλασσικὴ μας φιλολογία, ἔχει μίαν παγκόσμιον παιδαγωγικὴν ἀποστολήν, μίαν διακονίαν καθοδηγήσεως Ἀνθρώπων μὲ τὰ μέσα τοῦ Ἑλληνικοῦ φωτός.

Εἰδικώτερον ἢ ἐθνικὴ μας, ἡ νεοελληνικὴ κλασσικὴ φιλολογία, κατ' ἐξοχὴν σήμερον, εἰς τὸ ἔργον τῆς παγκοσμίου διαπαιδαγωγήσεως ἔχει νὰ προβάλῃ ὡς ζωντανὸν παράδειγμα τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ Λόγου της τὸν βίον τῆς νεωτέρας και συγχρόνου Ἑλλάδος, ἡ ὁποία, σχεδὸν μόνῃ της τὸν Εὐρωπαϊκὸν Κόσμον, δὲν ἐπρόδωσε και δὲν διέψευσε τὰς βασικὰς κλασσικὰς ἀξίας τῆς Ἐλευθερίας και τῆς Δημοκρατίας, διὰ τὰς ὁποίας ἀνέκαθεν ἡγωνίσθη και ἀγωνίζεται. Ἀκτινοβολεῖ και σήμερον ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, λεβεντιὰν και ἀξιοπρέπειαν τόσον πρὸς τὴν Ἀνατολήν ὅσον και πρὸς τὴν Δύσιν!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ